

## МЕТОДОЛОГІЯ РОЗГЛЯДУ ЗАЯВИ ПРО ПРОВОКАЦІЮ В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

## THE METHODOLOGY OF CONSIDERATION OF THE STATEMENT OF PROVOCATION IN THE PRACTICE OF ECHR

Гура О.П., помічник судді

Вищий антикорупційний суд,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Інститут права Львівського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню однієї із найактуальніших тем у сучасній правозастосовній практиці в кримінальних провадженнях, питанню провокації злочинів правоохоронними органами, а саме такому його аспекту як вимоги до обґрунтованості заяви про провокацію. Оскільки питання наслідків установлення провокації під час судового розгляду залишаються майже не урегульованими Кримінальним процесуальним кодексом України, то у якості підвалин регулювання застосовано практику Європейського суду з прав людини.

Дослідження побудоване за принципом послідовного хронологічного аналізу рішень Європейського суду з прав людини в аспекті його вимог до заяви про провокацію злочину від 2008 року, зокрема рішення у справі «Ramanauskas v. Lithuania», № 74420/01 від 05.02.2008 року, до найсучасніших рішень 2021 року, зокрема «Yakhymovych v. Ukraine», 23476/15 від 16.12.2021 року.

У ході дослідження висвітлено питання вимог Європейського суду з прав людини до заяви про провокацію злочину, установлено тенденцію до зміни підходу суду у зазначеному питанні. Зокрема констатовано, що на початкових етапах розгляду судом справ із елементом провокації (1998–2008 роки), суд не висував будь-яких вимог щодо обґрунтованості заяв про провокацію, зроблених заявником. Натомість, із 2017 року відбулось переосмислення судом зазначеного підходу і як наслідок, зміни в практиці, що фактично установили певні вимоги до заяви про провокацію, зокрема щодо її аргументованості та відповідності певним критеріям, які би дозволяли суду із очевидністю стверджувати, що та чи інша заява має розглядатись як така, що підпадає під категорію справ про провокацію.

Також у статті досліджено питання так званої методології застосування сутнісного (матеріального) та процесуального тестів на провокацію Європейського суду з прав людини, на які посилаються та використовують національні судові органи України. Зроблено певні висновки щодо стадійності розгляду Європейським судом з прав людини заяви про провокацію та доцільності запровадження певної методології із розгляду заяви обвинуваченого про провокацію на рівні національних судових інституцій: першої, апеляційної та касаційної інстанції.

**Ключові слова:** провокація злочину, підбурювання злочину, Європейський суд з прав людини, ЄСПЛ, сутнісний (матеріальний) тест, процесуальний тест, методологія розгляду заяви про провокацію.

The article focuses on one of the most topical issues in modern law enforcement practice in criminal proceedings, the issue of law enforcement agencies entrapment to a crime, namely, its aspect of the requirements for substantiation of a complaint about entrapment. Since the issues of the consequences of establishing of incitement during court proceedings remain almost unregulated by the Criminal Procedure Code of Ukraine, the author uses the case law of the European Court of Human Rights as the basis for regulation.

The study is based on the principle of a consistent chronological analysis of the judgments of the European Court of Human Rights in terms of its requirements for a statement of incitement to commit the offences from 2008, in particular, the judgment in the case of Ramanauskas v. Lithuania, № 74420/01 of 05.02.2008, to the most recent judgments of 2021, in particular, Yakhymovych v. Ukraine, 23476/15 of 16.12.2021.

The study highlights the requirements of the European Court of Human Rights to a complaint of incitement to commit an offence, and establishes a tendency to change the court's approach to this issue. In particular, it is stated that at the initial stages of the court's consideration of cases with an element of incitement (1998–2008), the court did not impose any requirements regarding the validity of the incitement allegations made by the applicant. Instead, since 2017, the court has rethought this approach and, as a result, changed its practice, which in fact established certain requirements for a incitement statement, in particular, its reasoning and compliance with certain criteria that would allow the court to clearly state that a particular statement should be considered as falling within the category of entrapment cases.

The article also examines the issue of the so-called methodology of application of the substantive (material) and procedural tests for incitement detection of the European Court of Human Rights, which are referred to and used by the national judicial authorities of Ukraine. The author draws certain conclusions regarding the stages of consideration by the European Court of Human Rights of an complaint of incitement and the expediency of introducing a certain methodology for considering an accused's complaint of incitement at the national judicial institutions levels: first instance, appeal and cassation.

**Key words:** incitement to commit the offences, entrapment to a crime, European Court of Human Rights, ECHR, substantive (material) test, procedural test, an complaint of incitement methodology of consideration.

**Постановка проблеми і мета статті.** Питанню провокації злочину присвячено досить багато наукових та практичних праць. Проте, відсутність правових норм, які би регулювали інститут заборони провокації та наслідків її установлення у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) призводить до подальшої необхідності заповнення законодавчих прогалин.

Однією із проблем, які ставить перед нами практика є питання попередньої обґрунтованості заяви про провокацію і відсутності чіткого алгоритму першочергових та подальших дій національних судів при висуванні стороною захисту заяви про провокацію. Аналіз постанов Верховного Суду (далі – ВС) де судом у рамках доводів касаційної скарги розглядається питання про провокацію, свідчить про те, що касаційний суд, як правило, посилається на наявність змістовного (матеріального) та процесуального критеріїв провокації, напрацьованих Європейським судом із прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд),

посилаючись в т.ч. на справу «Matanović v. Croatia» [1; 2]. Натомість, у справі «Matanović» ЄСПЛ, розроблено методологію застосування критеріїв провокації, яка нерозривно пов'язана із ступенем обґрунтованості заяви про провокацію і формуванням алгоритму дій Суду, коли він стикається із заявою про провокацію.

У подальшій прецедентній практиці, а саме, у рішенні по справі «Akbaev and others v. Germany» № 40495/15 від 15.10.2020 р. Судом висловлено міркування, що як правило, він залишає за національними органами влади право вирішувати, якої процедури слід дотримуватися, коли національні суди стикаються зі скаргою на провокацію, при цьому, національні суди повинні розглядати скаргу на провокацію у спосіб, сумісний з правом на справедливий судовий розгляд [3].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання заборони провокації злочину було розкрито у численних аспектах у роботах: О. І. Альошиної, В. О. Веретяннікова,

І. В. Гловюк, О. О. Дудорова, О. М. Дроздова, Д. В. Каменського, Б. М. Мирка, О. С. Осетрової, М. А. Погорецького, М. А. Шепотько, С. О. Шульгіна.

Зокрема, провокацію підкупу, як окремих склад кримінального правопорушення було досліджено в дисертаційних роботах В. О. Веретянникова, Б. М. Мирка та М. А. Шепотько. Питанням оцінки наявності провокації в кримінальному провадженні присвячено дослідження І. В. Гловюк, О. М. Дроздова, М. А. Погорецького, а питання наслідків установлення провокації досліджувалось О. О. Дудоровим та С. О. Шульгіним.

Незважаючи на високий інтерес науковців і практиків до теми провокації, зауважимо, що питання методології розгляду судом, зокрема ЄСПЛ заяви про провокацію, ще не піддавалось системному дослідженню, так само як і питання ступеню обґрунтованості заяви про провокацію.

Ураховуючи те, що практика ЄСПЛ рано чи пізно знаходить своє відображення (навіть інтерпретацію) у національній судовій практиці, метою цієї статті є дослідження еволюції питання вимог ЄСПЛ до обґрунтованості заяви про провокацію на стадії її висунування, а також стадійності процесу розгляду питання провокації під час дослідження обставин справи в ЄСПЛ.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Оскільки розвиток інституту провокації (підбурювання) до вчинення злочину у значній мірі завдячує саме практиці ЄСПЛ, то в якості точки відліку, ми будемо брати саме його прецедентну практику.

Як уже зазначалось раніше, інститут провокації, які і всі його елементи, зазнав значних змін у процесі свого розвитку у прецедентній практиці ЄСПЛ, починаючи із рішення у справі «Teixeira de Castro v. Portugal», № 44/1997/828/1034 від 09.06.1998 р. [4] закінчуючи рішеннями у справах «Yakhymovych v. Ukraine», 23476/15 від 16.12.2021 р. та «Berlizev v. Ukraine», № 43571/12 від 08.10.2021 р.

Отже, якщо проаналізувати практику ЄСПЛ у питаннях провокації, яка налічує близько трьох десятків рішень, можемо дійти висновку, що уперше питання обґрунтованості «заяви про провокацію» зробленої обвинуваченням, висвітлюється у § 70 справи «Ramanauskas v. Lithuania», № 74420/01 від 05.02.2008 р., та із незначними варіаціями, воно зустрічається ще принаймні в восьми рішеннях, зокрема: «Sepil v. Turkey» § 37, «Sandu and Others v. Moldova» § 36, «Furcht v. Germany» § 53, «Taraneks v. Latvia» § 66, «Matanović v. Croatia» § 130, «Ramanauskas v. Lithuania (№ 2)» § 61, «Akbay and others v. Germany» § 118, «Yakhymovych v. Ukraine» § 39, 45, 62.

Відповідно до § 36 рішення у справі «Sandu and Others v. Moldova» «36. Суд зазначає, що заявник чітко виклав ці аргументи перед національними судами, звинувачуючи особу С. у підбурюванні за сприяння поліції. У такій ситуації обвинувачення має довести, що підбурювання не було, за умови, що твердження підсудного не є цілком неправдоподібними (It falls to the prosecution to prove that there was no incitement, provided that the defendant's allegations are not wholly improbable – англ.). За відсутності таких доказів, завданням судових органів є вивчення фактів справи і вжиття необхідних заходів для встановлення істини, щоб визначити, чи мало місце підбурювання (див. «Ramanauskas v. Lithuania», § 70)» [5].

Звернемо особливу увагу на те, які терміни використано в оригінальному тексті рішенні на англійській мові: «твердження (заява)» – «the defendant's allegations» та «не є цілком неймовірною» – «are not wholly improbable».

Саме у цих двох аспектах, на нашу думку, криється суть питання обґрунтованості заяви про провокацію.

Звертаючись до герменевтичного методу, особливу увагу приділимо тому, яке саме слово використано ЄСПЛ для позначення заяви обвинуваченого про провокацію, а саме «allegation».

Відповідно до Кембріджського Словника (Cambridge Dictionary), – «allegation», означає – заява, зроблена без надання доказів, про те, що хтось вчинив щось погане або незаконне (a statement, made without giving proof, that someone has done something wrong or illegal – англ.) [6].

Згідно із Оксфордським Словником (Oxford Learner's Dictionary), – «allegation», означає – публічна заява, зроблена без надання доказів, яка звинувачує когось у вчиненні чогось неправильного або незаконного (a public statement that is made without giving proof, accusing somebody of doing something that is wrong or illegal – англ.) [7].

Зазначені твердження кореспондуються із дієслівною формою іменника «allegation» – to alleged (alleging), що відповідно до словника Merriam-Webster Dictionary перекладається як – стверджувати без доказів або без доведення (to assert without proof or before proving – англ.) [8].

Як стверджує авторитетне видання Юридичний словник Блека (Black's Law Dictionary), коріння терміну «allegation» сягають англійського церковного права, в якому цей термін означає «різновид процесуальних дій, коли відповідач, замість того, щоб заперечувати звинувачення позивача під присягою, може навести будь-які обставини на свій захист. Це дає йому, у свою чергу, право на відповідь позивача під присягою, після чого він може перейти до доказів так само, як і його антагоніст» [9].

Отже, як вбачається із наведених перекладів та тлумачення дефініції «allegation», мова йде про заяву, на підтвердження якої не подається доказів, що по суті є протистими, бездоказовими твердженнями заявника.

Що стосується другої, із виділених нами характеристик заяви про провокацію, «не є цілком неймовірною», то вона є дискусійним навіть для самого ЄСПЛ. Відтак, вислів «не є цілком неймовірним» уперше з'явився у практиці ЄСПЛ у згаданій справі «Ramanauskas v. Lithuania» § 70 у 2008 році і застосовувався до 2017 року, коли ЄСПЛ виніс рішення у справі «Matanović v. Croatia» № 2742/12 від 04.04.2017 р.

Фактично, таке тлумачення, застосовувалось буквально і передбачало значну свободу суддівського розсуду, яка виходячи із змісту формулювання, була гранично широкою. У поєднанні із визначенням заяви («allegation»), що не потребувала доказів, практика ЄСПЛ схилилась до того, що майже будь-яка заява обвинуваченого про провокацію, мала бути перевірена судом, оскільки не була цілком неймовірною.

Підводячи певні підсумки, зазначимо, що до 2017 року, коли було винесено рішення у справі «Matanović v. Croatia», для ініціювання розгляду судом питання провокації по справі, заявнику було достатньо висловити будь-яку заяву без обґрунтування її конкретними доказами та подробицями, подальше заперечення проти неї та наведення відповідних доказів, покладалось на сторону обвинувачення.

Першим рішенням, де судді ЄСПЛ хоча напругу і не поставили під сумнів правильність та актуальність такої оціночної категорії як «не є цілком неймовірною», є справа «Matanović v. Croatia». Цю справу, по праву можна назвати однією із ключових у практиці ЄСПЛ, яка стосується питання заборони провокації. У рішенні по цій справі, Суд чітко визначив зміст сутнісного (матеріального) теста на провокацію (§123–124 справи), процесуального теста (§125–130 справи) та сформував методологію суду, щодо використання указаних тестів (§131–135 справи).

Отже, звертаючись до змісту наведених пунктів, звернемо увагу, що припис «обвинувачення повинно довести відсутність підбурювання (провокації), за умови, що твердження заявника не є цілком неймовірними» міститься у складовій процесуального тесту на провокацію (§130 рішення).

Разом із тим, окрім уже традиційного послання на сталий вислів, ЄСПЛ у так званій методології оцінки судом

заяви обвинуваченого про провокацію (§131–135 рішення у справі «Matanović v. Croatia»), серед іншого, зазначив, що «*попередній розгляд при оцінці скарги на підбурювання пов'язаний з наявністю обґрунтованої скарги на те, що заявник зазнав підбурювання з боку державних органів. У зв'язку з цим, для того, щоб приступити до подальшої оцінки, Суд повинен переконатися, що ситуація, яка розглядається, prima facie (на перший погляд – лат.) підпадає під категорію «справи про підбурювання (див. справи, в яких цей критерій не був дотриманий, «Trifontsov v. Russia», № 12025/02, §32–35, 9 жовтня 2012 року, і «Lyubchenko v. Ukraine», № 34640/05, §33–34, 31 травня 2016 року)» (§131). Якщо Суд переконається, що скарга заявника підпадає під категорію «справ про втягнення у злочинну діяльність», він розпочне, як перший крок, оцінку за сутнісним (матеріальним) критерієм підбурювання (§132). Якщо в рамках матеріального критерію підбурювання на підставі наявної інформації Суд може встановити з достатнім ступенем впевненості, що національні органи влади розслідували діяльність заявника по суті пасивно і не підбурювали його до вчинення злочину, цього, як правило, буде достатньо для того, щоб Суд дійшов висновку, що подальше використання в кримінальному провадженні проти заявника доказів, отриманих за допомогою негласного заходу, не порушує питання за пунктом 1 статті 6 Конвенції» (§133) [10].*

Аналізуючи наведену методологію Суду, відразу підкреслимо декілька принципово відмінних моментів цієї справи, пов'язаних із розглядом заяви обвинуваченого про провокацію: 1) замість специфічного терміну «заява, яка не потребує доведення, що не є цілком неймовірною» (*allegations are not wholly improbable* – англ.), Суд уживає термін «обґрунтована скарга» (*an arguable complaint* – англ.); 2) до проведення сутнісного (матеріального) та процесуального тестів на провокацію суд спочатку зобов'язаний розглянути заяву про провокацію на предмет того, чи підпадає вона на перший погляд (*prima facie* – лат.) під категорію справ про провокацію, посилаючись на справи «Trifontsov v. Russia» та «Lyubchenko v. Ukraine» як прикладу, де не було дотримано цю вимогу.

Що стосується першого принципово нового моменту, то відповідно до Кембріджського Словника (Cambridge Dictionary), слово «скарга» (*complaint*), використане судом у рішенні «Matanović v. Croatia» це – офіційна заява про те, що хтось заподіяв комусь шкоду або вчинив щось незаконне, що має бути доведено в суді [11]. Прикметник «arguable», відповідно до словника Merriam-Webster Dictionary – використовується для того, щоб сказати, що є вагомі підстави вважати, що твердження є правдивим [12]. Наведені переклади слів «complaint» (офіційна заява) у поєднанні із прикметником «arguable» (обґрунтована), свідчить про те, що у справі «Matanović» ЄСПЛ застосовано принципово новий підхід до заяви про провокацію, який покладає на заявника обов'язок певною мірою обґрунтувати свою заяву.

Указана обґрунтованість заяви, нерозривно пов'язана із другим принциповим моментом, щодо перевірки судом того, чи підпадає заява про провокацію під категорію справ про підбурювання (провокацію), із посиланням на справи «Trifontsov v. Russia», §32–35 і «Lyubchenko v. Ukraine» §33–34. Узагальнивши наведене у відповідних пунктах зазначених справ, можемо зробити висновок, аби вважати ситуацію заявника такою, що підпадає під категорію справ про провокацію (підбурювання), має вбачатись наприклад одна із наступних підстав: 1) що агент-провокатор перший вийшов на контакт із заявником, а поліцейським інформатором став лише після вимоги про дачу хабаря (§33, «Trifontsov»); 2) твердження заявника про провокацію мають бути свосчасними, із самого затримання чи початку розслідування і послідовними (§34, «Trifontsov») [13]; 3) суд має розуміти, що мова йде саме про прово-

кацію а не про «підставу», коли правоохоронці, наприклад, підкинули чи створили докази (§33, «Lyubchenko»); 4) агент-провокатор працював із правоохоронцями, що до вимагання хабаря (§33, «Lyubchenko») [14].

Зазначимо, що наведені критерії, на нашу думку, не є такими, які вимагаються одночасності і розроблені ЄСПЛ для того, аби первинно класифікувати, чи взагалі заява про провокацію є прийнятною і чи є доцільним подальша оцінка справи на предмет провокації та проведення сутнісного (матеріального) і процесуального тестів на провокацію.

Підсумовуючи, в деякій мірі, методологію, наведену в §131–135 справи «Matanović» наведемо наступну послідовність дій суду, коли він стикається із заявою про провокацію: суд на підставі **обґрунтованої заяви** (обвинуваченого) спочатку має переконатись, що справа, на перший погляд, підпадає під категорію справ «про провокацію» (§131), далі, якщо це так, то суд має перейти до проведення сутнісного (матеріального) теста на провокацію (§132), де має із достатнім ступенем впевненості установити наявність чи відсутність сутнісних характеристик провокації (§133). Якщо Суд встановить на підставі сутнісного (матеріального) критерію, що заявник зазнав підбурювання всупереч пункту 1 статті 6 Конвенції, Суду необхідно буде перейти, в якості другого кроку, до процесуального критерію підбурювання (§134). У рамках процесуального тесту, Судом також викладено положення, що доведення відсутності підбурювання покладається на обвинувачення, за умови, що твердження обвинуваченого **не є цілком неймовірними** (§130) [10].

Як убачається із наведених висновків у справі «Matanović», присутня певна неузгодженість між §130, де для заяви про провокацію вимагається лише те, щоб вона була «не цілком неймовірною» та §131, де Суд вимагає, щоб вона була обґрунтованою і відповідала певним критеріям, аби перейти до її розгляду по суті.

Наявність зазначеного системного протиріччя є свідченням реформістських процесів у самому ЄСПЛ, які почали відбуватись із винесення рішення у справі «Matanović» і отримали своє відображення у наступного за хронологією рішення по справі «Ramanauskas v. Lithuania (№ 2)», № 55146/14 від 20.02.2018 р.

Вважаємо, що для подолання внутрішнього протиріччя між §130 і 131, або принаймні його пояснення, необхідно звернутись до окремої думки судді Егідіуса Куріса (Egidijus Kūris) до рішення у справі «Ramanauskas № 2», яка складається з 6 розділів або 37 параграфів і майже повністю присвячена критиці визначення «заява про провокацію, яка не є цілком неймовірною» як такому, що є застарілим і неактуальним.

Суддя Куріс пояснює появу цього формулювання у практиці ЄСПЛ тим, що це є свого роду судовим перекладом (і сурогатом) ЄСПЛ відомого принципу *in dubio pro geo*, який є одним із стовпів справедливого кримінального судочинства зокрема і верховенства права в цілому. Принцип *in dubio pro geo* вимагає, щоб будь-який обґрунтований сумнів був на користь обвинуваченого. Таким чином, обвинувачений повинен неодмінно отримати користь і від сумніву в тому, що його підбурювали до вчинення кримінального правопорушення, яке в іншому випадку не було б скоєно, але тільки від такого сумніву, який допускає можливість (або ймовірність), хоч і незначну, що події розвивалися в якийсь сприятливий спосіб, відмінний від того, який стверджує обвинувачення, але в цілому не є мало-ймовірним порівняно з тим, як це зазвичай відбувається в житті (§10 окремої думки) [15].

Суддя Куріс припускає, що трактування стандарту, яке мало місце з 2008 року по 2017 рік, допускає, що обвинувачений повинен скористатися практично будь-яким сумнівом, яким би мізерним він не був, якщо тільки він не є абсолютно порожнім, неприродним, тобто «цілком



неймовірним», тому що все, що не є неприродним, також не є «цілком неймовірним» за визначенням. Обвинуваченому, таким чином, повинні допомогти і сумніви, які є штучно вигаданими і суто уявними, але не «неприродними» в строгому сенсі цього слова (§11 окремої думки) [15].

На думку судді Куріса, визначення «не є цілком неймовірне» у справах про агентів-провокаторів, є застарілим і має бути переглянуте, оскільки механічно мігруючи із однієї справи в іншу, воно змушує Суд приймати за чисту монету навіть досить неймовірні історії ймовірних жертв провокації, і таким чином знущатись над правосуддям (§27, 34 окремої думки) [15].

Про подальше бажання самого ЄСПЛ змінити свій підхід до первинної заяви про провокацію, виключивши із нього положення про «явну не неймовірність» заяви про провокацію, свідчить рішення у справі «Yakhymovych v. Ukraine», № 23476/15 від 09.05.2022 р. [16], яке вже не містить будь-яких посилань на згаданий вислів, ані у складі методології суду, ані у складі сутнісного (матеріального) та процесуального тесту на провокацію. Навпаки, відповідно до новітньої інтерпретації методології Суду, викладеного в §41–45 справи «Yakhymovych», попередній розгляд при оцінці скарги на провокацію, пов'язаний із наявністю обґрунтованої скарги (an arguable complaint – англ.), що заявник зазнав підбурювання, подальша ж оцінка здійснюється судом за принципами, аналогічними до тих, які викладені у справах «Matanović» та «Ramanauskas № 2».

Як бачимо із рішень у справах «Matanović», «Ramanauskas № 2» та «Yakhymovych» ЄСПЛ доволі послідовно замінив критерій «заява, що не є цілком неймовірною», щодо заяви про провокацію, на критерій «обґрунтована заява», з якої мають вбачатись певні обставини (див. рішення «Trifontsov» та «Lyubchenko»),

а також, фактично, запровадив стадію попередньої оцінки заяви про провокацію.

**Висновки.** Підсумовуючи викладене, маємо констатувати, що процес оцінки заяви про провокацію ЄСПЛ є послідовно-стадійним та складається із трьох стадій: 1) попередня оцінка обґрунтованої заяви про провокацію, як такої, що ргіма фасіє дозволяє віднести випадок заявника до категорії справ про провокацію; 2) у випадку позитивного рішення на першому етапі і визнання справи такою, що може містити елемент провокації, застосування сутнісного (матеріального) тесту на провокацію; 3) у випадку встановлення ознак провокації за сутнісним (матеріальним) тестом, застосування процесуального тесту на провокацію.

Погляд ЄСПЛ на вимоги до заяви про провокацію зазнав еволюційних змін від надзвичайно м'якого стандарту, що заяві (яка може мати форму бездоказового твердження) достатньо бути «не цілком неймовірною», до вимог про попередню оцінку обґрунтованості заяви на відповідність критеріям, сформованих у справах «Trifontsov» та «Lyubchenko», та її подальшу оцінку за іншими критеріями в рамках сутнісного (матеріального) тесту на провокацію.

Досліджена методологія ЄСПЛ у питаннях поетапної оцінки заяви про провокацію поки не знайшла свого сталого відображення у національній судовій практиці ні на рівні судів першої, апеляційної інстанції, ані на рівні суду касаційної інстанції. Проте, відсутність у практиці судів єдиного підходу до указаних питань права і факту, приводить нас до висновку, що використовувані ЄСПЛ методологічні підходи є перспективними до впровадження у національній судовій практиці, із урахуванням інстанції де розглядається питання провокації.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховного Суду від 26.09.2023 р. у справі № 404/2409/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113817265> (дата звернення 24.11.2023).
2. Постанова Верховного Суду від 31.08.2023 р. у справі № 748/1997/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113236402> (дата звернення 24.11.2023).
3. Case of Akbay and others v. Germany. Application no. 40495/15. 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-204996> (дата звернення 24.11.2023).
4. Гура О.П. ЗАБОРОНА ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОГЛЯД (ТОП-20 Рішень ЄСПЛ, цитованих в ЄДРСР). URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zaborona-provokatsiyi-zlochynu-yevropejskiy-poglyad-top-20-rishen-yespl-tsytovanyh-v-yedrsr> (дата звернення 24.11.2023).
5. Case of Sandu v. Republic of Moldova. Application № 16463/08, 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140773> (дата звернення 24.11.2023).
6. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/allegation> (дата звернення 24.11.2023).
7. Oxford Learner's Dictionary. URL: [https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american\\_english/allegation](https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/allegation) (дата звернення 24.11.2023).
8. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/allege> (дата звернення 24.11.2023).
9. Black's Law Dictionary. URL: <https://thelawdictionary.org/defensive-allegation/> (дата звернення 24.11.2023).
10. Case of Matanović v. Croatia. Application no. 2742/12. 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-172466> (дата звернення 24.11.2023).
11. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/complaint> (дата звернення 24.11.2023).
12. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/arguable> (дата звернення 24.11.2023).
13. Case of Trifontsov v. Russia. Application № 12025/02. 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76563> (дата звернення 24.11.2023).
14. Case of Lyubchenko v. Ukraine. Application no. 34640/05. 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164473> (дата звернення 24.11.2023).
15. Case of Ramanauskas v. Lithuania (№ 2). Application no. 55146/14. 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180850> (дата звернення 24.11.2023).
16. Case of Yakhymovych v. Ukraine. Application № 23476/15. 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-214013> (дата звернення 24.11.2023).